

1

Válečná léta a doba po válce jsou obdobím, kdy se Greene nejintenzivněji zabývá otázkami náboženskými, a to se samozřejmě projevilo i na jeho tvorbě beletristické. Ke katolictví Greene konvertoval krátce před svým sňatkem, aniž by to v jeho dílech bylo nějak výrazně patrné. Koncem 30. let však jeho zájem o tuto problematiku zesílil. Přispělo k tomu nepochybně několik okolností. Jednak to bylo autorovo stále chmurnější vidění světa (bezvýhodná situace například v románech *Jsem synem Anglie* a *Brightonský špalek*), na což měl vliv i nástup fašismu v řadě evropských zemí, jednak zde hrála velkou úlohu jeho cesta do Afriky (viz podrobněji v kapitole *Zážitky Afriky*) a později cesta do Mexika. Podstatným momentem, který se v různé míře uplatňuje takřka ve všech dílech tohoto období, je druhá světová válka, zejména prožitky z bombardovaného Londýna.

Do tohoto období patří romány *Moc a sláva* (*The Power and the Glory*, 1940), *Ministerstvo strachu* (*The Ministry of Fear*, 1943), *Jádro věci* (*The Heart of the Matter*, 1948), *Ten třetí* (*The Third Man*, 1950) a *Konec dobrodružství* (*The End of the Affair*, 1951). Kromě nich v těchto letech vyšel cestopis o Mexiku *Cesty bezprávi* (*The Lawless Roads*, 1939), první Greenův soubor esejů *Ztracené dětství a jiné eseje* (*The Lost Childhood and Other Essays*, 1951), k nimž se řadí i o dva roky později francouzsky vydané *Katolické eseje* (*Essais Catholiques*, 1953), studie *Britští dramatikové* (*British Dramatists*, 1942) a úvahy *Proč píši?* (*Why Do I Write?* 1948). Z dramát sem patří Greenův scénický debut *Obývací pokoj* (*The Living Room*, 1953), z povídek pak několik čísel ze souboru *Devatenáct povídek* (*Nineteen Stories*, 1947).

Díly tohoto období, především *Mocí a slávou* a *Jádem věci*, se Greene stal slavným po celém světě. Patří také k dílům nejvíce analyzovaným, zejména teologizujícími vykladači. Pojednáme o nich stručněji, vzhledem k celkovému zaměření naší práce, nepomíjíme je však úplně proto, aby byla zachována kontinuita Greenova díla.

Roku 1939 vydal Greene cestopis *Cesty bezpráví* (*The Lawless Roads*), v němž líčí své zážitky a dojmy z Mexika, kde tehdy došlo k pronásledování katolické církve. Druhým výtěžkem cesty byl o rok později vydaný román *Moc a sláva* (*The Power and the Glory*). V mnohém navazuje atmosférou na chmurné romány bezprostředně předcházející. Osou díla, odehrávajícího se v současnosti na různých místech v Mexiku, je konflikt katolické církve s protiklerikální mocí, který je symbolicky ztělesněn v protikladu hlavního hrdiny, kněze, a poručíka milice, místního představitele státní moci.

Poručík si je vědom bíd a utrpení a rád by je odstranil. Především myslí na utrpení dětí. „Toto dítě je cennější než papež v Římě“,¹ říká. Je však typem spíše smutného puritána, který mluví o „prázdném vesmíru a vychládajícím světě“,² lidé se podle něho vyvinuli ze zvířat naprosto bezúčelně. Jeho protihráč, štvaný a nakonec popravený kněz, si je veškerého existujícího utrpení dobře vědom a i jeho dojmá nejvíce těžký úděl dětí: „... toto dítě bylo důležitější než celý kontinent.“³ Ač poručík i on stojí v protichůdných táborech, vyjadřují se opakovaně jeden o druhém jako o dobrém člověku. Sympatie autorovy má však jednoznačně kněz, který hlásá něco, v čem i Greene v této době nachází východisko: jedinou útěchou při pomyslení na hrozný svět je mu spása posmrtná. Kněz je však záměrně autorem deheroizován a jeho všední příběh je kontrastován s barvotiskovými příběhy světců. Navíc je kněz líčen jako ten, kdo slouží prostému a ubohému lidu, ač úlohu církve v minulosti Greene naprosto neidealizuje a vidí i stinné stránky.

Staré autorovo téma štvance je v tomto románě transformováno až do jakési moderní morality, k níž má Greene i později často blízko (viz např. jeho poslední román).

3

Zcela jiný ráz než román předchozí má *Ministerstvo strachu* (*The Ministry of Fear*, 1943), situované do válečného Londýna. Je to napínavý příběh s četnými bizarními a komickými momenty. Jeho hrdina Arthur Rowe se zcela náhodně dostane na stopu pro Německo pracujících agentů (při dobročinném bazaru omylem vyhraje dort, ve kterém jsou zapečené mikrofilmy) a ti se ho různým způsobem pokoušejí zneškodnit, nakonec však

¹ Graham Greene, *The Power and the Glory*, Penguin Books, Middlesex, 1962, s. 74–75.

² Op. cit., s. 58.

³ Op. cit., s. 82.

Arthur Rowe po sérii podivných příhod rozhodující měrou přispěje k jejich dopadení.

Arthur Rowe je člověk, pro kterého je soucit s druhými jednou z hlavních pohnutek jeho jednání. Myslí vždy především na druhé, ne na sebe, a odsuzuje pouhé nezáúčastněné přihlížení událostem. Domnívá se, že jednat, angažovat se, odpirat zlu je povinností člověka. Nejlépe je to patrné na jeho snové polemice s Tolstým, jehož spis *V co věřím* krátce před usnutím četl. „Opřel hlavu o polštář a ten nádherný stařec s dlouhým plnovousem jako by mu broukal do ucha: „Neuznávám žádné státy ani národy . . . Nemohu se podílet . . . Nemohu se podílet . . . Válka a všechno, co se kolem něho dálo, jako by se týkalo jenom ostatních lidí. Byl přesvědčen, že se ten stařec s plnovousem mýlí. Příliš se stará o spásu vlastní duše. Není lépe podílet se třeba i na zločinech lidí, které člověk miluje, jestliže je třeba nenávidět, jak nenávidí oni; a i kdyby to znamenalo konec všeho, raději se s nimi dát zatratit než být spasen jenom sám?“⁴ Poslední věta jako by svým tónem předjímalá už závěr *Komediantů*.

Román nepůsobí vcelku tak chmurně jako předchozí, jako by i autorovi obrana Anglie proti nacistickému Německu znovu dala jakýsi pozemský smysl života. I tragikomický kolotoč, do jakého se hrdina dostane, i to, že hrdina v závěru nachází štěstí v lásce, je v tomto období Greenovy tvorby výjimečné. Jistěže jde zčásti i o konvenci, u zábavných románů Greenových častou, happyend však nutně není součástí románů tohoto typu – viz např. *Revolver na prodej*.

4

Svým až patologickým soucitem s druhými ukazuje Arthur Rowe na hlavní postavu jednoho z nejpůvodnějších autorových děl, románu *Jádro věci* (*The Heart of the Matter*, 1948). Policejní úředník Scobie, působící ve Freetownu, je nejvýraznějším ztělesněním onoho pocitu odpovědnosti, který u Greenových hrdinů tak často vystupuje do popředí, odpovědnosti za druhé, především za ty, které člověk miluje. Scobie, který má přízvisko Spravedlivý, se kvůli své ženě zaplete do několika pochybných záležitostí, později se navíc ze soucitu zamiluje do ještě dětské mladé vdovy Heleny. Žádné z nich nechce ublížit a svou situaci řeší sebevraždou, navenek ovšem předstírá smrt na srdeční obtíže. Mír, po kterém tolik toužil, na tomto světě nemohl najít; o tom, zda jej jako katolík, který smrtelně hřešil, najde na onom světě, se v poslední kapitole diskutuje. Scobie patří k těm Greenovým postavám, které se obětují pro druhé – on sám jim obětuje to, co je v jeho očích nejvzácnější, svou věčnou spásu. O jeho zavržení

⁴ Graham Greene, *Ministerstvo strachu*, Mladá fronta, Praha, 1961, s. 106–107.

však autor v samém závěru vyjadřuje ústy jedné z postav pochybnosti.

Pesimistické chápání světa zde ještě doznívá (zlo v tomto světě triumfuje – Scobie se např. domnívá, že úspěchu v zaměstnání dosáhl až když počal být korumpovaný). Autorův pohled však je jasnější než koncem 30. let a způsob líčení je realističtější a vyváženější.

5

Napínavý zábavný román *Ten třetí* (*The Third Man*, 1950) se odehrává v poválečné Vídni, spravované čtyřmi mocnostmi. Jeho hrdinou je anglický spisovatel westernů Rollo Martins, který přijíždí do Vídně a tam zjistí, že jeho přítel z mládí Harry Lime je v tomto městě zapojen do řetězu ilegálních překupníků, obchodujících tehdy nedostatkovým penicilinem (penicilin ovšem i ředí, z čehož vznikají velké škody na zdraví, dochází i k úmrtím). Hlavně ze soucitu s oběťmi, mezi něž patří i děti, se Rollo Martins dává sám do pátrání a nakonec Harryho zastřelí. K tomu přistupuje i zápletka milostná: Rollo přebírá Harrymu jeho snoubenku Annu.

Málem jako sebeaparodie autora zní slova Harryho, jimiž se pokouší očistit: „Já stále věřím, starý brachu. V Boha a milost a to všechno. Tím, co dělám, neublížuji ničí duši. Mrtví jsou ve smrti šťastnější.“⁵ A naopak kladný hrdina Rollo bere ohled především na živé, na tento svět.

6

Důmyslně komponovaný román *Konec dobrodružství* (*The End of the Affair*, 1951) toto období Greenovy tvorby uzavírá. Je to román o velké lásce mezi Sárrou Milesovou, manželkou vysokého britského státního úředníka, a spisovatelem Mauricem Bendrixem, který příběh po Sářině smrti vypráví. Na druhé rovině je to v podstatě román o tom, jakými paradoxními cestami se člověk může dostat ke křesťanské víře. Sárrou přivádí postupně řada náhodných okolností ke katolictví a série nahromaděných náhod působí v tomto směru po smrti Sárry i na Bendrixu (včetně jednoho zázraku). Ten se však tomuto pokušení snaží tvrdě odolávat.

Z hlediska celkového vývoje autora je pozoruhodné, jakou úlohu v tomto schématu hraje pozemská, ba dokonce hříšná láska. Je zde chápána jako jakýsi předstupeň lásky boží, což je moment, který již ukazuje (na rozdíl od raných děl) na to chápání lásky, s nímž se setkáváme v Greenových dílech let sedmdesátých.

⁵ Graham Greene, *The Third Man*, Heinemann, London, 1966, s. 132.

Pouze velmi schematicky poukazujeme pro zachování kontinuity na problematiku Greenových románů tohoto období, které bývá někdy nazýváno období „katolických“ románů. Ve třech hlavních dílech těchto let, v *Moci ci a slávě*, *Jádro věci* a *Konci dobrodružství* zaujímá náboženská problematika ústřední místo a autorův pohled na svět jako na místo utrpení nachází protiváhu pouze v životě posmrtném – až ve smrti docházejí jeho hrdinové vytouženého míru. Tato díla organicky navazují na tvorbu konce let 30., společensko-kritické momenty i prvky komické v nich vcelku ustupují do pozadí. Některými rysy (zejména jde o nesobecký soucit s druhými, vedoucí k různým formám angažovanosti, a o chápání lásky) ukazují romány tohoto období na pozdější díla autora.

